

ХОЛОДНЕ РУКОСТИСКАННЯ НА ФОНІ ГАРЯЧОЇ “ДИПЛОМАТИЧНОЇ ВІЙНИ” (КИТАЙСЬКО-ТАЙВАНСЬКЕ СУПЕРНИЦТВО ЯК ПРОТИБОРСТВО ДВОХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ)

Макар Таран

Міждержавним відносинам залишаються притаманними дві відмінні, проте, водночас, і взаємопов'язані тенденції: перша - співробітництво, як необхідна передумова формування каналів зв'язку; друга - конкуренція чи конфлікт, пов'язані з відстоюваннями суб'єктами світової політики власних національних інтересів. Така закономірність властива різним рівням взаємовідносин сучасного політичного простору: глобальному, регіональному та міждержавному. Під впливом факторів глобалізації, регіоналізації, економізації зовнішньої політики можна констатувати переважання прагнень з боку світових політичних акторів до утвердження більш компромісного, конструктивного характеру міжнародних відносин. Все ж сучасні міжнародні відносини мають і своєрідну деструктивну сторону - формування нових суперечностей, їхня взаємодія з тими конфліктними вузлами, що залишилися в спадок з часів “холодної війни” та продовжують розвиватися в новому середовищі. В цьому плані феномен китайсько-тайванських відносин цікавий з точки зору переплетіння історичних, ідеологічних, політичних, економічних, соціальних, національно-культурних та ін. характеру взаємозв'язків та відмінностей, які виступають як важливі формуючі елементи зовнішньої політики.

В цій статті здійснено спробу розглянути взаємозв'язок та взаємовплив дипломатичних стратегій двох сторін Тайванської протоки, - Китайської Народної Республіки (далі КНР) та Тайваню, об'єктивні передумови розвитку співробітництва між якими значною мірою нівелюються політико-ідеологічним антагонізмом. Аналізуючи зовнішньополітичні ідеологеми та програмні розробки, присвячені підходам до вирішення проблеми об'єднання ми зможемо зробити висновок стосовно спрямованості цих стратегій та особливостей тактики обох сторін у розв'язанні проблеми політичного об'єднання Китаю. Крім цього, особливу увагу автор приділив внутрішнім та зовнішнім факторам, під впливом яких і сформувалися ідеологічні оболонки китайського та тайванського зовнішньополітичних курсів.

Питання “тайванської” політики КНР та політики уряду в Тайбеї стосовно материкового Китаю знайшли своє відображення у багатьох роботах американських, тайванських, китайських, російських та українських вчених. Попри широке висвітлення різних проблемних аспектів китайсько-тайванських відносин досить цікаво було б поглянути на них як на яскраво виражену політико-ідеологічну конкуренцію. Для цього необхідно було залучити певну кількість основних документальних публікацій державних інституцій КНР, Тайваню та США, присвячених проблемі об'єднання Китаю.

З моменту проголошення 1 жовтня 1949 утворення Китайської Народної Республіки та переміщення гомінданівських органів влади на острів Тайвань пекінський та тайбейський уряди послідовно та наполегливо позиціонували себе як єдині законні уряди усього Китаю. Іншими словами, обидва режими сповідували ідеологему “одного Китаю”. Системи аргументації кожної сторони з політико-пропагандистської точки зору виглядали переконливими. Уряд у Пекіні здобув

контроль практично над всією територією історичного Китаю, за виключенням острова Тайвань та низки менших островів у Тайванській протоці. Гоміньданівська форма китайської державності виявилася нестійкою до тих історичних випробувань, які спіткали Китайську Республіку в період з 1911 по 1949. Проте внаслідок Корейської війни 1950-53 та участі в ній китайських військ гоміньданівський режим на Тайвані одержав історичний карт-бланш, заручившись військово-політичною та, меншою мірою, економічною підтримкою США. Китайсько-радянський та американо-тайванський альянси інтегрували внутрішньокитайський конфлікт між Гоміньданом та Комуністичною Партією Китаю (КПК) в рамки “холодної війни”. Обидва уряди мали чітко окреслену територію, свої збройні сили, власні політичні системи, грошову систему та інші атрибути незалежної держави. Спираючись на сприяння з боку Москви Пекіну вдалося домогтися певного міжнародного визнання. За своєрідного патронату з боку Вашингтона Китайська Республіка тривалий час володіла більш поважним міжнародним статусом - входила до ООН, включно з представництвом у Раді Безпеки. Тобто саме в 1950-і фактично склалася ситуація існування на міжнародній арені двох китайських урядів, які, проте, почали вже вести боротьбу за власну виключну міжнародно-правову легітимність.

Ставлення офіційного Пекіна до чанкайшистського режиму на Тайвані формувалося під впливом ідеологічного та історичного антагонізму а також революційного максималізму - здобуття остаточної перемоги над ворогом. Саме в 1950-і виник комплекс стимулів, що стали рушійною силою планів КНР з приєднання Тайваню. До них, на нашу думку, слід віднести: дипломатичний (розв'язати проблему двох китайських урядів), патріотичний (тайванський сепаратизм використовується в КНР як засіб для психологічної мобілізації населення) та економічний (щоправда, про його появу можна вести мову лише в 1980-і рр., коли економічні реформи в Китаї остаточно стали незворотними а Тайвань увійшов до групи “нові індустріальні країни”). Основним завданням дипломатії КНР в 1950-і було домогтися повноцінного міжнародного визнання та одержати засоби впливу на розв'язання проблеми встановлення контролю над островом Тайвань. Під час криз у Тайванській протоці в 1954-58 Пекін зондував можливість підключення Радянського Союзу до стратегії відвоювання острова. Такі розрахунки виявилися невдалими. Москва не палала бажанням бути залученою у військові дії, результатом яких міг би стати військовий конфлікт зі Сполученими Штатами. Багато в чому саме така, на думку Мао Цзедуна “нещирість” і заклала психологічний фундамент під радянсько-китайську сварку, а згодом і ворожнечу. Шукаючи шляхи вирішення “тайванського питання” Мао наважився на поступову нормалізацію відносин із США.

Процес американо-китайського зближення, що почався з 1969 значною мірою вплинув на результат голосування в ООН, коли в жовтні 1971 КНР здобула значну дипломатичну перемогу, одержавши відчутні пропагандистську та правову перевагу в боротьбі за єдиний Китай. “Шанхайське комюніке” 1972, підписане президентом США Р.Ніксоном та прем'єром КНР Чжоу Еньлаєм зафіксувало підходи Пекіна та Вашингтона стосовно “тайванської проблеми”. Китай заявив, що уряд у Пекіні є єдиним законним урядом усього Китаю а провінція Тайвань є китайською провінцією. Відповідно, звільнення Тайваню - внутрішня справа Китаю. Американська сторона висловила підтримку формулі “одного Китаю” і Тайваню, як частини Китаю, але підкреслила виключно мирний характер розв'язання суперечностей між материком та островом¹. Попри значні дипломатичні успіхи Пекіна (офіційне визнання та обіцянка Вашингтона вивести американські

війська з Тайваню) першому не вдалося здобути важелів впливу на ситуацію де-факто. Подальші зусилля китайського уряду з позитивного вирішення “проблеми Тайваню” під час дипломатичних торгів із Вашингтоном значною мірою були заблоковані підписаним президентом США Дж. Картером 10 квітня 1979 “Закону про відносини з Тайванем”². Прийняття останнього стало реакцією американського конгресу на прискорену переорієнтацію зовнішньополітичного партнерства з Тайваню на КНР. Цей закон яскраво продемонстрував межі поступок Вашингтона у тайванському питанні та заклав юридичну базу підтримки відносин з островом відповідно до нових реалій. Зміст документа підтверджує слідування Сполучених Штатів політиці захисту безпеки острова шляхом продажу зброї та сприяння курсу на мирне розв’язання суперечностей між сторонами Тайванської протоки. Реалізація положень закону дозволяє Тайбею і посьогодні утримувати статус-кво у відносинах з материком за рахунок американської підтримки обороноздатності острова та нейтралізацією китайських заяв про можливість збройного вторгнення на Тайвань погрозами вжити “відповідні заходи для збереження стабільності в Східній Азії”.

Пекінська стратегія стосовно Тайваню неминуче повинна була змінитися на більш гнучку та конструктивну. Хоча в період Ден Сяопіна курс на дипломатичну ізоляцію острова та послаблення зобов’язань з боку США стосовно безпеки Тайваню продовжувався материковий Китай постав перед необхідністю вийти на рівень діалогу. Можливість переговорів сама по собі відкривала перспективи для пошуку інших засобів впливу на тайванську владу. До цього спонукала і нова китайська зовнішньополітична стратегія відкритості, що була покликана створити необхідні передумови для зовнішнього стимулювання реформ у країні.

У вересні 1981 Пекін зробив перший крок. Маршал КНР та голова Всекитайських зборів народних представників (далі ВЗНП, вищого законодавчого органу влади в КНР) Е Цзяньїн оприлюднив офіційну заяву з 9-ти пунктів, що, на думку китайського керівництва, мала б заохотити Тайвань до переговорів. Основною ідеєю цієї ініціативи стала теза про співробітництво, як спосіб реалізації в майбутньому завдання об’єднання. Туризм, поштовий зв’язок, торгівля та переговори стали б, згідно тексту заяви, тим містком, який би створив можливості для поступового зближення сторін. Тайванським громадянам обіцялося збереження власної відмінної “соціо-економічної” системи, а правляча еліта острова мала б відповідні повноваження для здійснення своїх функцій у рамках Спеціального адміністративного району³. У той же час офіційні особи КНР, демонструючи своєю новою політичною лінією значну гнучкість натякали, що питання суверенітету країни лежить поза дискусією.

На адекватну позитивну реакцію з боку офіційного Тайбею годі було розраховувати. Тогочасний лідер Тайваню Цзян Цзінго, виконуючи заповіт свого батька, Чан Кайші, продовжував наполягати на проведенні політики “трьох Ні” (ні переговорам, ні компромісу, ні контактами з пекінським режимом), що сформувалася ще в 1950-і. Все ж ініціативи, озвучені Е Цзяньїном, вимагали розробки альтернативної контр-програми до відносин з материком. Офіційні тайванські засоби масової інформації опублікували свої 9 пунктів. З них випливало, що об’єднання з материковим Китаєм неможливе з причини відмінних соціально-економічних, ідеологічних систем та розриву у рівні життя. Тайбей вперше заявив про потребу національного об’єднання але зазначив, що воно можливе за умови визнання Пекіном “трьох народних принципів” Сунь Ясена та демократизації КНР⁴. Остання вимога виглядала дещо дивною, оскільки на самому острові продовжував діяти надзвичайний стан в умовах якого політичний плюралізм не міг

існувати. Для розуміння природи цієї вимоги необхідно звернути увагу на висновки Сунь Ясена щодо трьох етапів просування Китаю до демократії. Згідно його схеми другий період політичного розвитку - період політичної опіки має змінитися на конституційне правління⁵. Тому можна вважати, що демократизація на острові була “запланована”, щоправда ця обставина не є самодостатньою і входить до комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників зародження та формування багатопартійності. Загалом вимога демократизації політичної системи в КНР перетвориться на одну з основних неподоланих умов-перешкод у розвитку відносин з Пекіном.

Рівно через рік після ініціатив Е Цзяньїна під час зустрічі з британським прем'єр-міністром М.Тетчер, присвяченій питанню повернення Гонконга (Сянгану) під китайську юрисдикцію та його майбутнього статусу в складі КНР ідеолог китайських реформ Ден Сяопін запропонував модель “Одна держава - дві системи”. Хоча ця формула виникла в умовах необхідності адаптувати Гонконг (та, згодом, Макао) до китайської політичної, соціальної та економічної системи вона почала використовуватися як базова для вирішення й “тайванського питання”. Тайвань, згідно пояснень Ден Сяопіна, користуватиметься максимальною автономією та недоторканістю економічної системи. У віданні центрального уряду повинні залишитися питання зовнішніх відносин та оборони⁶. Іншими словами, тайванська влада повинна визнати уряд у Пекіні як уряд усього Китаю та відмовитися від власних політичних амбіцій. Попри загальну привабливість такої моделі її детальніший розгляд викликає багато питань. Вона, зокрема, не враховує тієї обставини, що на відміну економічно-адміністративної еліти Гонконга та Аомєня тайванська еліта якісно інша за ідеологічними, ціннісними критеріями. Правлячий Гоміндан, як і його опоненти на острові, розглядали Тайвань як своєрідний плацдарм політичної, ідеологічної, економічної конкуренції з материковим Китаєм на основі розвитку ідей Сунь Ясена. Політичній еліті Тайваню була і залишається притаманна власна політична ідентичність, яка в психологічному плані впливає на формування підходів до відносин із своїм сусідом. Підтвердженням цього може стати виданий урядом Китайської Республіки в травні 1985 документ, в якому була представлена офіційна точка зору на пекінську формулу “Одна держава - дві системи”. Тайванський уряд заявив про неприйнятність цієї моделі у зв'язку з тим, що статус Гонконга та Тайваню є суттєво відмінними. Тайбей декларував свій рівноправний статус і підкреслював потребу демократизації політичної системи в КНР⁷.

Модель Ден Сяопіна, відповідаючи стратегічним установкам китайської зовнішньої політики на залучення інвестицій та технологій із-за кордону, прямо чи опосередковано мала би привернути увагу тайванської ділової еліти, яка, як у цьому переконувалося в деклараціях, комфортно почувала б себе і після об'єднання. Більше того, можна також припустити, що її ділова активність значно позбавилася би після зняття різних перешкод доступу на китайський ринок. Рішення про передачу Гонконга до складу КНР вже саме по собі стало величезним стимулом для розвитку китайсько-тайванських економічних зв'язків, оскільки непряма торгівля між островом та материком саме через Гонконг з року в рік набирала обертів. Економічна взаємодія між двома сторонами наприкінці 1980-х стабільно зростала і перетворювалася на потужний двигун, що творив нову реальність у відносинах Пекіна й Тайбею.

На початку 1990-х КНР зіштовхнулася з новими тенденціями, пов'язаними із зовнішньою та внутрішньою політикою Тайваню, котрі вимагали відповідної концептуальної реакції. В 1988 помирає Цзян Цзінго і лідером країни стає Лі

Денхуей, член Гоміньдану, проте корінний тайванець. Саме за президента Лі на Тайвані стали виразними дві політичні тенденції, - активна реалізація курсу на “прагматичну дипломатію” та демократизація політичного життя.

“Прагматична дипломатія” Тайваню стала відповіддю на дипломатичну ізоляцію, в яку потрапила країна після встановлення офіційних відносин між США та КНР і в результаті китайського зовнішньополітичного пресингу. Її зміст полягав у використанні всіх способів задля встановлення чи відновлення дипломатичних відносин, розширення взаємодії із країнами у всіх сферах. В обмін на тайванські інвестиції лише в 1989 вдалося відкрити посольства на Багамських о-вах, в Бельзізі, на Гренаді, в Ліберії (цікаво, що останній з населенням у 3 млн. у тому ж році надано економічної допомоги на суму 212 млн. дол.)⁸. На 1992 вже 31 країна підтримувала відносини з Тайванем на найвищому рівні. В 1994 Тайваню вдалося, використавши своїх партнерів у конгресі США змінити назву своїх представництв на більш “поважну” - Координаційна рада у північноамериканських справах перетворилася на Тайбейський офіс у справах економіки та культури. Із 1993 Тайвань розпочав активні спроби (які, проте, виявилися невдалими) повернення до ООН.

В період президентства Лі Денхуея Тайвань різко змінив свій політичний імідж. У травні 1991 влада оголосила про завершення “Періоду національної мобілізації для придушення комуністичного заклоту”, скасувавши “реліктовий” закон, що значно обмежував легальну політичну діяльність і був прийнятий ще в умовах громадянської війни. В грудні 1991 відбулися вибори на багатопартійній основі до Національної асамблеї. Демократизація на Тайвані мала кілька важливих наслідків для відносин із Пекіном. Тайбей фактично продемонстрував свою прихильність демократичним цінностям. Політичний плюралізм на острові, що призвів до партійно-політичної дефрагментації значно ускладнив для КНР можливість більш акцентованого впливу на тайванський політикум, - Гоміньдан вже переставав бути провідним суб’єктом внутрішньої політики. Друга за чисельністю Демократична прогресивна партія (далі ДПП), що мала відмінні від Гоміньдана політико-ідеологічні установки поступово накопичувала авторитет та вплив у суспільстві.

Пропаганда політичною елітою острова тайванської демократії, як однієї з основних особливостей політичного устрою, порівняно з материковим Китаєм відіграв очевидну позитивну зовнішньополітичну роль. Тайбею й раніше вдавалося представляти себе як протипагу “експансіоністській комуністичній КНР”. Після подій на площі Тяньаньмень в 1989 тайванська пропаганда використовує більш виразну дихотомію “тоталітарний Китай - демократичний Тайвань”. Такі внутрішні зміни з великою симпатією знайшли свій відгук у Вашингтоні. Американські адміністрації розглядали тайванську демократію як своєрідний маяк, світло якого, образно кажучи, сягатиме і берегів “тоталітарної комуністичної КНР”. Демократизація на острові істотно підвищила симпатії до нього з боку американського політичного істеблішменту, що приносило зримі політичні дивіденди. Конгрес США в своїх резолюціях неодноразово підкреслював, що підтримка Тайваню в сучасних умовах, це “підтримка демократії та свободи, поваги до прав людини”⁹. Водночас, офіційний Вашингтон продовжував започатковану ще на початку 1970-х політику дистанціювання від китайсько-тайванського конфлікту, наполягаючи на діалозі, який би унеможливив спалахи військової напруженості в Тайванській протоці, оскільки в такому випадку американська політика втрачала би мобільність. Тайванська влада не могла не прислухатися до цих сигналів.

15 березня 1991 урядова інформаційна служба Тайваню розповсюдила документ під назвою “Основні напрямки національного об’єднання”. Тайванські ідеологи визнають острів частиною китайської території та підтримують ідею “одного Китаю”. Процес об’єднання, на думку тайванської сторони, мав би включати три фази: короткотермінову (період обмінів та встановлення атмосфери довіри, що підвело б ризику епосі конфлікту), середньотермінову (встановлення офіційних каналів зв’язку на рівноправній основі та повноцінну дію прямих поштових, транспортних і торгових відносин) та довготермінову (під час якої розпочалися б консультації та обговорення конкретних проблем об’єднання, таких як, зокрема, конституційна система)¹⁰.

Концептуальною відповіддю Пекіна на таку контр-гру Тайбея став розлогий документ під назвою “Питання Тайваню та возз’єднання Китаю”, що був підготовлений у надрах Офісу у справах Тайваню при Держраді КНР і з’явився в серпні 1993 якраз після проведення двох раундів неофіційних зустрічей китайського та тайванського повноважних представників. Зміст цієї китайської “Білої книги” являє собою систему ідеологічних установок стосовно “тайванської проблеми” та демонструє підходи до її вирішення. Представимо основні її тези:

- для уряду КНР “проблема Тайваню” є проблемою територіальної цілісності країни;

- острів Тайвань в історичному, культурному та міжнародно-правовому вимірах належить Китаю та є складовою частиною китайської цивілізації;

- за підтримки США політичній еліті Гоміньдана вдалося утвердитися на острові, т.ч. саме дії Вашингтона, його втручання, на думку Пекіна, в громадянську війну в Китаї стали причиною розмежування між островом та материком;

- мирне возз’єднання можливе на основі формули “одна країна - дві системи”. Мирні переговори між сторонами повинні відбуватися на основі визнання ідеологеми “одного Китаю”;

- перешкодою на шляху до поглиблення відносин між сторонами Тайванської протоки є підтримка тайванською владою ідей “двох Китаїв”, “одного Китаю, одного Тайваню”, або ж “незалежності Тайваню”. При цьому вказується на зовнішні сили, що не хочуть об’єднання Китаю і втручаються у внутрішні справи країни;

- китайський уряд виключає можливість існування дипломатичних відносин з Тайбеєм будь-якої країни, яка вже встановила такі відносини з Пекіном, оскільки це є порушенням принципу “одного Китаю”. Цей принцип не дозволяє Тайваню бути членом міжурядових організацій, таких, зокрема, як ООН. Стосовно тих міжнародних утворень, в діяльності яких не підкреслюється статус сторони як незалежної держави, членство Тайваню допускається, але лише під назвами “Тайбей, Китай”, “Тайвань, Китай”, або ж “Китайський Тайбей” (саме під такою назвою Тайвань входить до Міжнародного олімпійського комітету);

- навіть авіасполучення з Тайванем, на переконання Пекіна, що здійснюється як приватними так і державними компаніями є політичним питанням, яке завдає шкоди китайському суверенітету. Тому приватні авіалінії повинні одержати згоду китайського уряду на здійснення відповідних польотів. Що ж до рейсів на острів державних компаній, то вони заборонені;

- китайський уряд категорично заперечує проти продажу до Тайваню зброї чи військових технологій тими країнами, які встановили з Пекіном дипломатичні відносини;

- і, нарешті, вирішення всіх питань, пов’язаних з Тайванем можливе лише в рамках визнання ідеологеми “один Китай”¹¹.

Цей документ є завершальним документом, присвяченим “тайванській політиці” денівського Китаю. Історично підтверджено, що будь-який китайський лідер для власного політичного самоствердження обов’язково повинен виконувати функції ідеолога. А це також вимагає формулювання власних підходів стосовно відносин із Тайваню. Черговим “тайванським” документом, в якому вже присутній політичний почерк Цзян Цземіня, стали 8 пунктів, висловлені в промові 30 січня 1994. За своїм характером ці позиції розширюють конструктивну базу і звучать більш примирливо, ніж у попередній “Білій книзі”. Китайський уряд вустами свого лідера підкреслював повагу до образу життя “тайванських співвітчизників”, запрошував їх відвідати Китай та обіцяв з захист їхніх інтересів у тому числі й закордоном¹². Як зазначає тайванський автор Цай Ч. “хоча 8 пунктів Цзян Цземіня не змінили колишню позицію КНР, вони продемонстрували більшу гнучкість та відкритість”¹³. Від себе додамо, що такі підходи покликані були розблокувати ситуацію, пов’язану з втратою динаміки діалогу в китайсько-тайванських відносинах після квітня 1993, першої неофіційної зустрічі китайського та тайванського повноважних представників. Але, як бачимо, уряд КНР підтвердив рішучість і надалі блокувати різноманітні форми міжнародно-політичного самовираження Тайваню та продовжував наполягати на прийнятті ідеї “одного Китаю” як передумови розвитку співробітництва з островом, згідно якої єдиним офіційним урядом усього Китаю є уряд у Пекіні.

У відповідь на пекінські документи Рада у справах материка при Виконавчому юані Китайської Республіки у липні 1994 випустила свій документ під назвою “Відносини через Тайванську протоку”. Його можна вважати ретельно розробленою концептуальною основою підходів Тайваню до відносин з КНР, що розвиватиметься і надалі. Тайвань, згідно офіційної точки зору Тайбею, є спадкоємцем Китайської Республіки - “першої демократичної республіки в Азії” та ідей Сунь Ясена, котрі названо теоретичною спробою уникнути недоліків комуністичної та капіталістичної систем. Після перемоги КПК у громадянській війні починаючи з 1949 Китай тимчасово розділений на дві окремі частини. Протягом десятиліть в обох державах склалися відмінні політичні, економічні, соціальні системи та різний образ життя. Уряд Китайської Республіки сформулював власну ідеологему - “політична цілісність”, яка загалом не суперечить поняттю єдиного Китаю в сенсі історичної, географічної, культурної та расової спорідненості, проте вказує на існування двох китайських міжнародно-політичних суб’єктів. Тайванський уряд відкинув формулу “одна країна - дві системи”, оскільки вона не визнає рівноправного державного статусу острова. В документі заявлено, що саме Китайська Республіка вперше в історії Китаю розвиває демократичну систему, яка відповідає принципу прав людини¹⁴.

8 квітня 1995 Лі Денхуей зробив власну заяву-відповідь, що складалася з 6-ти позицій і була адресована пунктам Цзян Цземіня. На думку Лі, розв’язати проблему об’єднання можна на основі визнання існування двох урядів. Співробітництво між ними має розвиватися за всіма напрямками і на всіх рівнях, включаючи й міждержавний. Материковий Китай повинен відмовитися від застосування сили, що розглядається як ключовий крок у припиненні ворожості між двома сторонами¹⁵. Цікаво, що в заяві Лі міститься словосполучення “дух національного будівництва”, що, ймовірно, є натяком на формування нової тайванської політичної ідентичності.

У червні 1995 як один з елементів “прагматичної дипломатії” президент Тайваню Лі Денхуей здійснив приватний візит до США. Хоча перебування Лі не мало офіційного статусу (мотивом приїзду стала зустріч випускників Корнелль-

ського університету, де він навчався і захистив докторську дисертацію) все ж фактом залишається те, що вперше в історії тайванський президент прибув на американську територію. Під час перебування в США Лі зробив кілька політичних заяв, які розвивали тези про політичну окремішність острова¹⁶.

Після того, як Тайбей декларативно та демонстративно відкинув пекінське розуміння формули “одного Китаю” Пекін перейшов до використання дещо іншої, більш наступальної моделі, досить схожої на ту, що застосовувалася в період криз у Тайванській протоці в 1954-58. 18 липня 1996 командування Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) оголосило про проведення на північ від Тайваню в Східнокитайському морі в період з 21 по 28 липня 1995 військових навчань. З провінції Цзянсі було здійснено запуск шести ракет дальнього радіусу, що вразили цілі на 85 миль від північного узбережжя Тайваню. Протягом 15-23 серпня того ж року було здійснено другий етап запуску шести ракет та проведено артилерійські стрільби в тому ж районі. Хоча навчання відбувалися в міжнародних водах враховуючи делікатність ситуації, коли, за образним визначенням обидві сторони Тайванської протоки все ще “крізь приціл” започаткували процес взаємної ідеологічної адаптації можна трактувати як стрільбу насамперед по політичним мішеням. Заслугує на увагу та обставина, що запуски ракет майже співпали із проведенням запланованої на 1 серпня 1995 зустрічі міністра закордонних справ КНР Цзян Цічєна та державного секретаря США В. Крістофера. Тому політичний підтекст маневрів НВАК був очевидним - вони стали засобом військово-політичного тиску подвійного спрямування, - на США та тайванську владу. Лі Дєнхуєй одержав попередження про неприпустимість продовження міжнародно-політичної активності, спрямованої, на думку Пекіна на розкол Китаю. Вашингтон, у свою чергу, змушений був замислитись над тими факторами, які порушують стабільність у стратегічних відносинах із КНР. Пристрасті дещо вляглися після того, як 24 жовтня 1995 в Нью-Йорку президент США Б.Клінтон пообіцяв Цзян Цземіню, що візити тайванських політиків надалі будуть неофіційними, приватними і не включатимуть публічних виступів. Але політично агресивна поведінка Пекіна неодмінно вимагала від Вашингтона обміну сигналами. 19 грудня того ж року американський авіаносець з кораблями ескорту пройшов через Тайванську протоку. Незважаючи на виправдання американських посадовців у поганій погоді (в той час як ніяких штормів навколо Тайваню в той час не відбувалося) було очевидним, що США сигналізують Пекіну утриматися від військових протидій Тайваню. Що ж до реакції безпосередньо на острові, то губернатор провінції Тайвань Д. Сун назвав китайські навчання “піратським актом та нагадуванням про криваве придушення демократичного руху на площі Тяньаньмень”. Тайванське суспільство сприйняло погрози всупереч сподіванням Пекіна - рейтинг популярності Лі Дєнхуєя сягнув 80%, і це напередодні запланованих на березень 1996 президентських виборів на острові.

Тактика військово-політичного тиску повторилася і наступному році. 5 березня 1996 офіційний Пекін оголосив про чергове випробування ракет у міжнародних водах поблизу двох найбільших тайванських портів, Цзілун (Кілун) та Гаосюн. 8 березня було випущено п'ять ракет, а через чотири дні у південній частині Тайванської протоки почалися морські та повітряні навчання підрозділів НВАК, в яких взяло участь 150 тис. солдат. На той момент відповідно до наказу Клінтона до Тайванської протоки підійшли два американських авіаносці та група бойових кораблів. І в сенаті, і в палаті представників американські законодавці вимагали від президента “сприяти захисту Тайваню від вторгнення”, збільшити можливості для острова зберегти достатній потенціал для самооборони шляхом

розширення переліку дозволеної для експорту продукції ВПК США. А в результаті перших всенародних виборів на Тайвані 23 березня 1996 Лі Денхуей набрав 54% голосів. Як бачимо, електоральні настрої тайванських виборців не зазнали крутих коливань. Дії ж Пекіна негативно вплинули на психологічний клімат у відносинах між сторонами. На певний час було заморожено неофіційні переговори. В США активізувалися дискусії стосовно майбутньої “китайської загрози”, що пробуджували підвищену увагу до оборонного потенціалу Тайваню, як певної противаги перспективному “китайському гегемонізму” в регіоні. Заяви та дії Пекіна про використання сили стосовно Тайваню лише активізують підтримку останньому з боку американських урядових кіл. В 1999 лише завдяки твердій позиції адміністрації Клінтона вдалося заблокувати введення в дію “Закону про посилення безпеки Тайваню”, який би значно розширив форми американо-тайванського військового співробітництва. Нагнітання Пекіном кризових ситуацій навколо Тайваню завжди супроводжується поглибленням суперечностей і не сприяють формуванню на острові впливової прокитайської групи. Така тактика не враховує психологію громадянина демократичної країни, який вибирає не страхом а переконаннями. Лі Денхуей з цього приводу висловився наступним чином: “...пекінський підхід стосовно Тайваню демонструє погане розуміння як Тайваню, так і природи дипломатії. Демократично обраний уряд не вступатиме в переговори без підтримки свого народу...”¹⁷.

З приходом до влади в 2000 році нових політичних сил на чолі з лідером ДПП Чень Шуйбянем на острові значно посилюється тенденція т.зв. політичної та культурної “тайванізації”. Тайванський президент запропонував провести конституційну реформу, яка мала б зруйнувати юридичний зв’язок з ідеєю “одного Китаю”. Одночасно з цим виникло питання референдуму стосовно статусу острова. В результаті тривалого тиску з боку Пекіна та Вашингтона Чень змушений був відкласти ці питання. Проте на острові прискорився процес “декитаєзації”, що впливає і на ситуацію у відносинах з материком. Некитайськість Тайваню значно ускладнила б для Пекіна легітимізацію своїх домагань стосовно острова. Сьогоднішня тайванська влада не обминає можливості підкреслити тайванські некитайську ідентичність. Під час першої президентської інавгурації Чень Шуйбяня в 2000 році на урочистій церемонії домінував національний одяг некитайських меншин. У своїх доповідях Чень більш вживає термін “Тайвань” аніж офіційну назву “Китайська Республіка”. Хоча тайванський президент і заявив, що він не має наміру змінювати назву країни, проте готовий почати процес зміни назви представництв державних підприємств закордоном. На нашу думку така політика не сприятиме формуванню якоїсь політико-етнічної цілісності а лише більше дефрагментує тайванський соціум, структура якого складається з нащадків тих китайців, які перемістилися на острів у 1949 році (на той час близько 2 млн.), власне тайванців (що розмовляють тайванською мовою, або міннаньюй - варіантом південно-китайського діалекту), народу хакка (сьогодні це приблизно 3 млн. чол.) та власне аборигенів.

На початку XXI ст. вимальовується ще одна особливість тактики Пекіна - військово-дипломатичний тиск поєднується з активним пошуком політичних партнерів на острові та спробами культивування про пекінських настроїв в середовищі тайванської бізнес-еліти. Така тактика враховувала зміни політичної еліти на Тайвані з 2000 року. 14 березня 2005 на III-ій сесії ВЗНП 10-го скликання (якраз напередодні виборів до Національної асамблеї Тайваню) майже одностайно було прийнято “Закон проти розколу”, підписаний головою КНР Ху Цзіньтао. Цей документ, що складається з 10 статей, набув широкого політичного резонансу.

Вже в першій статті закону зазначається, що його поява має за мету стримати ті сили на Тайвані, які діють під гаслами тайванської незалежності і дії яких призводять, на думку Пекіна, до розколу країни. Острівний політикум умовно поділений на дві групи: “тайванські співвітчизники та “розкольники”. Китайська держава бере на себе зобов’язання захисту інтересів першої групи. У випадку загрози цілісності країни КНР заявляє про своє “право застосувати “немирні засоби”. В той же час у документі висловлюється схвалення подальшому розвитку співробітництва між двома суспільствами. При цьому зазначається, що гуманітарне спілкування має посилити почуття приналежності до великої китайської культури. Визнання принципу “одного Китаю” є відправною точкою для діалогу з тайванською стороною¹⁸.

Твердження закону віддзеркалюють зацікавленість Пекіна в посиленні якомога тіснішої “прив’язки” тайванського бізнесу до економічного співробітництва з материком. Окрім такого економічного ланцюжка уряд КНР у той же час прагне стимулювати та розвивати почуття китайськості - приналежності тайванського суспільства до китайської цивілізації. Закон можна розглядати як спосіб підштовхнути тайванських лідерів до переговорів у потрібному для Пекіна руслі. Читаючи його текст відразу спадає на думку китайська стратагема “Щоби схопити розбійників треба перш за все упіймати ватажка” - документ є і засобом тиску на тайванські пронеалежницькі сили, лідером яких вважається президент острова Чень Шуйбянь. Пекін, таким чином, прагне ізолювати тайванського президента від більш конформістської стосовно відносин з Китаєм частини суспільства. За висловом одного з тайванських науковців закон має за мету “розрізати тайванське суспільство навпіл”. Одним із підтверджень цього курсу можуть слугувати факти візитів на материк голови Гоміньдана Лянь Чжана та Д. Суна, лідера Першої Народної Партії (ПНП). Пекін і досі не запропонував Чену відвідати Китай і взагалі наполегливо твердить про те, що останній повинен насамперед заявити про визнання формули “один Китай” в його пекінському трактуванні. Джозеф У, голова офіційної тайванської Ради у справах материка також назвав ці візити частиною китайської тактики внести розкол в середовищі тайванських політиків. На нашу думку, згаданий закон знаменує перехід Пекіна від своєї “антуражної політики” - коли в різних структурах КНР існують політичні інституції, що повинні стверджувати китайськість Тайваню та його інтегрованість у політичну систему материкового Китаю (Революційний комітет Гоміньдану Китаю, що нараховує 65 тис. членів, Тайванська ліга демократичного самоуправління, які налічує всього 1800 учасників, Всекитайська асоціація реемігрантів, Всекитайська федерація співвітчизників, котрі повернулися з Тайваню) до політики прямої маніпуляції з тайванським соціумом. Як результат 9-ти денного візиту до КНР Д. Суна Пекін заявив про послаблення регулювання візитів тайваньців на материк. Китайські університети вже в цьому році мають зменшити плату за навчання для тайваньців до рівня місцевої. Пекін заохочуватиме тайванські інституції визнавати ступені, одержані в Китаї. Декілька китайських університетів вже висловили готовність впровадити в дію стипендії для студентів з острова.

Як свідчить реакція на цей документ він лише ускладнює й без того досить заплутані відносини в трикутнику США - КНР - Тайвань. Представник держдепартаменту Сполучених Штатів Р.Шрайвер у своїй заяві попередив, що силова акція з боку Пекіна матиме “величезні економічні наслідки” для останнього. На заклик тайванського лідера на острові пройшли багатотисячні демонстрації на підтримку фактично незалежного статусу острова.

Що ж до впливу на вибори, то з 300 місць у Національній асамблеї правляча ДПП одержала 127 мандатів, Гоміньдан 117, активний пронезалежницький Тайванський союз солідарності 21 місце, НПП відповідно 18. Підрахунок голосів “пронезалежницьких” партій та умовно назвемо “прооб’єднавчих” партій показує невеличку перевагу перших. Проте в Законодавчому юані Гоміньдан та ПНП мають незначну перевагу (114 мандатів із 225 місць). Дух “Закону проти розколу” несе загрозу радикалізації поміркованої частини тайванського парламенту. Зокрема, в деяких питаннях (хоча вони й не стосуються відносин із Пекіном) ПНП вже солідаризується з ДПП.

Поки немає підстав припускати, що Гоміньдан та ПНП можуть перетворитися на локомотив політичного зближення між островом та материком. Вони швидше можуть в перспективі відіграти певну роль у налагодженні механізму консультацій між політичними елітами материка та острова, який на сьогодні практично відсутній. Найстаріша китайська (і тайванська) партія - Гоміньдан, продовжує займати помірковану позицію стосовно динаміки об’єднання. Лянь Чжан та його колеги відкидаючи ініціативи Чена стосовно зміни статусу острова водночас не пристають на пекінське бачення моделі об’єднання та статусу Тайваню в майбутній єдиній державі. Перед своїм відбуттям до КНР Лянь запропонував 50-ти річний мораторій на зміни в статусі острова, що заблокувало б як просування до незалежності, так і спонукало материкові власті до пом’якшення силової риторики. Для тайванського президента Гоміньдан та ПНП, в свою чергу, мають всі можливості стати інструментом діалогу з офіційним Пекіном.

Заохочення обмінів та контактів через Тайванську протоку не можна переоцінювати з точки зору впливу на свідомість тайванських китайців. Незважаючи на те, що в 2002 майже 3 млн. громадян острова відвідало континентальний Китай (число величезне, беручи до уваги 23-ох мільйонне населення Тайваню) з власного досвіду спілкування з такими “туристами” можна зробити висновок, що, віддаючи належне китайським реформам, тайваньці (а більша частина візитерів не займається бізнесом) одержали нагоду наочно пересвідчитися в різниці у ривнях життя. Така обставина більше сприяє формуванню політичного вибору у бік тих сил, які виступають за збереження статус-кво, оскільки швидке об’єднання може призвести до втрати населенням острова так багато десятиліть плеканої соціальної заможності.

Матеріальний добробут населення острова має ще одне політико-психологічне значення в контексті китайсько-тайванського конфлікту. Безсумнівно - Тайвань більш вразливий у війні. Бойові дії швидше за все вестимуться на території острова, тому громадяни Тайваню перебуватимуть в епіцентрі військових дій, на відміну від громадян КНР. Не дивлячись на те, що якісний і кількісний склад тайванських збройних сил навряд чи надасть таку можливість для НВАК використати ще одну китайську страгему - “з протилежного берега спостерігати за пожежею” об’єктивно зрозуміло, що для Китаю війна матиме негативні наслідки перед політичні та економічні наслідки в той час як для Тайваню вона нестиме тотальне руйнування всього того, що так ретельно будувалося з 1950-х рр. Тому економічне благополуччя острова та рівень життя населення є як перепорою на шляху до об’єднання, так і тим фактором, що породжує побоювання втратити ці досягнення в результаті війни. А це слугує психологічним фундаментом для пошуків мирних схем відносин з материком.

Китайська та тайванська стратегії об’єднання, як бачимо, мають дві основні відмінності, які доволі ілюстративні в плані реальних завдань кожної сторони. Перша, - розуміння поняття “один Китай”. Домагаючись від Тайбею визнання

пекінського формулювання терміну “один Китай” уряд КНР намагається зняти з міжнародно-політичної проблематики проблему статусу Тайваню. Це стало б вирішальним ударом по намірам тайванської сторони домогтися рівноправності у відносинах з материком. Тайванська концепція “один Китай - дві політичні цілісності” та вимога переговорів щодо об’єднання на міждержавному рівні фактично була б непрямим визнанням тайбейського уряду з боку Пекіна. А це означало б набагато потужніший дипломатичний прорив, ніж реалізація курсу на “прагматичну дипломатію”. Друга відмінність полягає у висуненні тайванською владою однією з передумов об’єднання демократизації політичної системи КНР. Для Тайбею демократія стала універсальною цінністю та вищою фазою політичного розвитку країни. Пекін же розглядає демократизацію як систему відносин між владою та населенням, що сформувалася в умовах західної цивілізації і, відповідно, не є притаманною традиційним китайським суспільно-політичним цінностям. На думку патріарха китайських реформ Ден Сяопіна демократизація означала б втрату єдиного потужного реформаторського центру влади, що може призвести до дезінтеграції країни та хаосу і відкинуло б Китай далеко назад.

На жаль ми не змогли приділити достатньо уваги власне процесу переговорів між островом та материком, його порядку денному та перспективам. Це питання вимагає окремого аналізу. Підсумовуючи вищезазначений матеріал та міркування можемо констатувати, що Тайбей демонструє відверте небажання зв’язувати собі руки обговоренням власне пекінського варіанту об’єднання, оскільки це призвело б до втрати можливості для подальших пошуків міжнародно-політичного виживання Тайваню.

Примітки

- 1 Communique stressed normalization of relations. P.6-7.
- 2 Taiwan Relations Act. - P.792-799.
- 3 Текст див. Lasater M. Policy in Evolution. - P.103-104.
- 4 Там само. - С.121-123.
- 5 Розгляд цього питання див. Буров В.Г. Модернізація... С.29-32.
- 6 Дэн Сяопин. Основные... - СС.25-26; 61-62.
- 7 A Republic of China study...
- 8 Lee W. ROC's... - P.338-339.
- 9 Sense of Congress...
- 10 Guidelines for... - P.583-584.
- 11 The Taiwan question... - P.267-278.
- 12 Див. Цзян Цзэминь, Ли Пэн. Выступления...
- 13 Tsai C. Development... - P.227.
- 14 Relations across... - P.279-292.
- 15 The Six points... P.1.
- 16 President's Cornell speech... P.27-30.
- 17 Lee Teng-hui. Understanding... P.13.
- 18 Anti-Secession Law.

Джерела та література

1. Буров В.Г. Модернізація тайваньського общества. - М.: Ин-т філософії РАН, 1998. - 238 с.

2. Дэн Сяопин. Основные вопросы современного Китая. - М.: Политиздат, 1988. - 256 с.
3. Цзян Цзэминь, Ли Пэн. Выступления по тайваньской проблеме: Пер. с кит. - Пекин: Межконтинентальное издательство Китая, 1996. - 77 с.
4. A Republic of China study of Peking's "One Country, Two Systems" concept. - Taipei: Government Information Office, 1985. - 15 p.
5. Anti-Secession Law// http://english.people.com.cn/200503/14/eng20050314_17-6746.html
(Женьминь Жибао, 14 березня 2005)
6. Communique stressed normalization of relations (Nixon-Chou Communique) // China and U.S. Foreign Policy. - Congr. Quarterly, 1973. - 103 p.
7. Guidelines for National Unification, Feb. 23 - March 14, 1991 // The Republic of China. Yearbook. 1991-1992. - Taipei: Kwang Hwa Publishing Company, 1991. - 663 p.
8. Lasater M. Policy in Evolution. - Boulder & London: Westview Press, 1989. - 206 p.
9. Lee Teng-hui. Understanding Taiwan // Foreign Affairs. - Vol. 78, №6. - P.9-14.
10. Lee W. ROC's foreign aid policy // Quiet revolutions on Taiwan, Republic of China. - Taipei, 1994. - 554 p. - P.331-362.
11. President's Cornell speech draws standing ovation // Asian Bulletin. - 1995, Vol.20. - №8. - P.27-30.
12. Relations across the Taiwan straits // The International status of Taiwan in the new world order. - London-the Hague-Boston: Kluwer law, 1996. - 337 p.
13. Sense of Congress regarding United States support of Taiwan. Congressional Record: March 19, 1996; Senate concurrent resolution 107 - Affirming U.S. commitments to Taiwan. Congressional Record: July 7, 1998 etc.
14. Taiwan Relations Act // United States Code. - Vol.9. - Title 22. - Chapter 48. - Wash.: GPO, 1989. - 1764 p.
15. The Six points of President Lee Teng-hui // China News, April 9, 1995, P.1.
16. The Taiwan question and reunification of China // The International status of Taiwan in the new world order. - London-the Hague-Boston: Kluwer law, 1996. - 337 p.
17. Tsai C. Development of cross-strait policies // The International status of Taiwan in the new world order. - London-the Hague-Boston: Kluwer law, 1996. - 337 p. - P.221-237.